

GELSTED
FRÅ
SOGN TIL STORKOMMUNE

Publikation nr. 29 1999

Lokalhistorisk Arkiv

for Ejby Kommune

ISSN 0901 - 4020

Forsidebillede: Ole Jensen

Redaktion: Søren Skov (Ansvarsh.)

Tekst: Hans Jensen

Lay-out: Anne-Grete Tingleff

Tryk: Lokalhistorisk Arkiv

**Udgivet af Lokalhistorisk for Ejby Kommune og
Arkivets Støtteforening**

For snart et år siden besluttede jeg mig for at aflevere dele af mit gennem mange år indsamlede arkivmateriale over Gelsted sogn til Ejby kommunes Lokalhistoriske Arkiv i Brenderup. Ved fraflytningen af Gelsted i 1988 havde jeg måske en ide om at vende tilbage engang og genoptage mit lokalhistoriske arbejde. Jeg tror ikke, det vil ske, og jeg kan mærke, at det at bo og virke et nyt sted betyder, at tilknytningen til tidligere bopælssogne svækkes ganske langsomt. Man kan bare ikke overkomme at pleje det altsammen. Mine ønsker og mål med at samle lokalhistorisk materiale var dengang flere. Jeg så i kommunesammenlægningen i 1970 en stor risiko for, at "mit" sogn, Gelsted ville forsvinde fra landkortet, når et andet sogn i kommunen skulle være det nye centrum. Ved at samle sognets historie ind håbede jeg at falde over så interessante ting, at de ved offentliggørelse på den ene eller anden måde ville sikre Gelsted en fortjent plads i historien. Samtidig har det for mig været uhyre interessant at besøge sognets ældre beboere, som med stor glæde og iver har fortalt om sognets mærkværdigheder. Mange har ved mine besøg dels foræret, dels udlånt, hvad de havde i deres gemmer af historisk interesse. Min nysgerrighed har naturligvis været en kraftig drivfjeder.

Ret hurtigt satte jeg mig det ambitiøse mål at kortlægge samtlige gårde og huse i det gamle Gelsted sogns 5 byer med opland. Jeg var ved fraflytningen af sognet nået temmelig langt med dette slid-somme arbejde. Femten ringbind eller mapper blev resultatet af de mange timers studier overvejende på Landsarkivet i Odense.

Gelsted Østergård set fra haven.

Der er ingen grund til at tvivle på, at der i Gelsted sogn har boet mennesker "altid". Sognet har ligefrem inviteret til bosætning med sit kuperede terræn, skovområderne og rigeligt med vådområder, et sandt spisekammer for vore forfædre.

Den meget historisk interesserede præst, M.G.Krag arbejdede i midten af 1840-erne på at skrive en sognehistorie. Det lykkedes ham dog ikke at få den udgivet, men både original og en afskrift eksisterer. Jeg er den heldige ejer af en fotokopi af afskriften, og jeg vil, for at dokumentere min formodning om at sognet har været beboet altid, efterfølgende citere fra denne. Den kom til at hedde: "Topographie af Gjelsted og Rørup Sogne".

I kapitel 4 beskriver pastor Krag sognet således: " Mod Vest og Nord falder som ovenfor meldt Gjelsted Sogn hen i en jævn og frugtbar Slette, mod Øst viser sig derimod en Del Høider, der igjen afløses af fladere Land indtil Grændsen af Rørup, men imod Syd hæver sig de saakaldte Faurskov Banker, der egentlig begynder i Tanderup Sogn og strækker sig Syd paa gjennem Kjerte, Barløse, Turup, Flemløse, Haarby, Jordløse og Svanninge Sogne indtil i nærheden af Faaborg. Forsaavidt de berører Gjelsted Sogn, kaldes de i Almindelighed Lunge Bjerge. Fra en af disse Høider har man udsigt over Tanderup og Husby Sogne indtil Lillebælt, og fra en anden, kaldet Voldbanken, ved Holme, ses endog Assens Kirkespir, der i lige Linie er omtrent 2 Mil borte. Den rigeste og smukkeste Udsigt yder dog Gjelsted Bakken, hvorpaa Kirken ligger, og hvorfra man tæller 8 Kirker (fra Kirkens Taarn endog 22 dels i Fyen, dels i Jylland), samt oversees næsten hele Vends Herred indtil Baaring Banke og Blances Høider og Hindsgavls Skove mod Nord og Nord-Vest, Kjærsgaards og Hølgegaards Skove mod Nord-Øst og Gamborg Fjord, Føns- og Tybrind Vig mod Vest. Nordvest hviler Øiet paa den skjønne Strækning, som fra Kirkebakken sænker sig i Nordvestlig Retning, og hvis Forgrund tilføier en prydet med de smukt beliggende Byer Kindstrup og Hønnerup til venstre med en Del af Sognets Skovlodder, medens den hele Egn saalangt Øiet til denne Side kan naa, udmærker sig ved frugtbare Marker og megen Bebyggelse. Endnu fortjener at bemærkes den store Bakke ved Lunge, hvorfra man overser denne By med Skoven til venstre, de frodigt voxende Markhegn og Gjelsted Kirke Skole og Præstegaard i Baggrunden.

Af Kildevæld findes paa Gjelsted Bygrund Skov-Kilden i Præstegaardens Kirkemark, Vulle-Kilde paa Annexgaardens Mark af samme Navn, der sandsynligvis er en fordærvet Udtale af Vælde-Kilde, Lunde Kilde paa Taarup Bygrund, en Kilde i Sanders Mose, een mere i samme Mose samt endnu een på Lars Jørgensens Lod. Paa Lunge

Bygrund findes midt i Byen en meget rig Kilde, der kaldes Bøhmers Væld, fordi, som man mener, Bøhmerne skulde her under Svenske-Krigen have vandet deres Heste. Paa Kindstrup Bygrund en Kilde, der kaldes Slusen tæt ved Ellegaard, en ditto i Engen Stærhalen, hvoraf der stundom, efter Ejerens sigende opkoger Hasselnødder og andre Trædele, ligesom og Vældet ses at ryge om Vinteren, hvorimod det skal være iskoldt om Sommeren. Endnu en Kilde i samme Mark Stærhalen, alle 3 Kilder paa de samme Jorder. En Kilde i Brandten, en Ditto paa Tynebjerg, en Ditto paa Holmsbjerg, en Ditto i Hulevaen, og en Ditto paa Bjørnsholm. Endnu een paa Bjørnsholm, een paa Holmen, een i Ballemosedam, alle tilhørende Westerballe. En Kilde, Sjøkilde kaldet, en Ditto paa Kindsbanke, een i Kohauge-Mosen, een paa Sandbjerg samt i Gammel Lod. Paa Hønnerup Bygrund findes en Kilde paa Kiilsager, een paa Hesteagere, een paa Kilde-Engen, een paa Østholmsagre, hvilket 2 sidste aldrig fryser. En Kilde paa Komalet på Hønnerup Højgaards Grund, een Sølevad Kaldet. En Kilde, der afgiver en saadan Vandmasse til Ulfs Bæk, at denne aldrig løber tør i Hønnerup By og endelig de to Kilder tæt udenfor Indkiørselsporten til Gaarden Tryden, ialt 32 Væld med rigelig klar og sund Vandmasse.

Egentlige Aer findes her ikke, men adskillige Bække, saaledes den, som udspringer i Gjelsted Mose, løbende forbi Holme og Lunge, derpaa gennem Ørslev Sogn forbi Gammeldams og Hybeks Møller, som drives ved samme, og falder ud i Bugten ved Tybrind.

Ulfs Bæk, der begynder i Aalsbo og Taarup Moser, løber igennem Hønnerup By og forener sig derpaa med Aaen ved Grimmelykke. Kindstrup Bæk, der kommer fra Kindstrup og Gjelsted Skove, løber forbi Kindstrup, hvor den afgiver Vanding saavel til Kreaturer, som til at sætte over en Del Enge, og gaar derpaa gennem Kindstrup Mose ligeledes til Aaen ved Grimmelykke. Engstrækningerne ved Taarup, Kindstrup og Hønnerup ere temmelig betydelige og flere iblandt dem indeholde fortrinlig Tørve Materie. De bedste Moser hører til Byerne Gjelsted, Lunge, Kindstrup og Hønnerup, dog

har Taarup ogsaa en vel god Mose beliggende ved Aalsbo og kaldes "Dammen", af en Mølle med dens Dam, som i ældre Tider har ligget der. Af den samtlige Mose Strækning, der udgjør over 150 Tdr. Land, erholdes i Almindelighed Tørv af god Bonitet og Overflødighed, især efter den Tid for omtrent 20 Aar siden man har begyndt at lægge den i Traadser.

Vesten om Sognet løber en Skovstrimmel, der hører til Byerne Gjelsted, Lunge og Kindstrup og udgjør omtrent 100 Tdr. Land, hvoraf dog henimod 1/3-Del er pletvis forvandlet til Pløjeland. I disse Skove findes Hassel og Hvidtorn, Ask, El, Skovæbletræ, Hvid Bæverask samt i nogle Lodder en Del unge Ege, der forsaavidt de ere kalde kan benyttes til Gavntræ og Bygningstømmer. Det fornødne haves til Gjerdsel og Baand, men Vogn- og Bødkertræ maa i almindelighed kjøbes. Ved Taarup og Hønnerup findes ogsaa lidt Skov, men som er egentlig ikkun Krat og smaa Ellepartier, der ere for ubetydelige til videre at omtales."

Gamle dokumenter.

Til yderligere dokumentation er flere fortidsminder da ogsaa dukket op gennem årene, de bedste afleveret til diverse museer. Det ældste kendte hus er i lighed med andre sogne, kirken, som man mener stammer fra Valdemarstiden (omkring år 1200). Vidnedsbyrd om bøndergårdene kendes helt tilbage til begyndelsen af det 15. århundrede. Der eksisterer enkelte arkivalier længere tilbage i tiden, de skal overvejende søges i Rigsarkivet i København som pergamenter. Det er et vanskeligt, tidkrævende, men absolut spændende arbejde at finde disse frem og forsøge at oversætte dem.

Bondesamfund.

Gelsted gamle sogn var delt op i de 5 landsbyer, Gelsted, Tårup, Lunge, Kingstrup og Hønnerup. I 1688 var Lunge størst med 11 gårde og 10 huse. Kingstrup fulgte med 13 gårde og 6 huse. Tårup kunne mønstre 13 gårde og 4 huse. Gelsted talte 10 gårde og 7 huse, mindst var Hønnerup med 8 gårde og 5 huse samt Tryden og Gildebromølle. Alle sammen små velfungerende og delvis selvforsynende samfund med eget bylaug. Stort set alle var i fæste under de dominerende fynske hovedgårde og godser helt op til slutningen af det nittende århundrede og begyndelsen af dette århundrede.

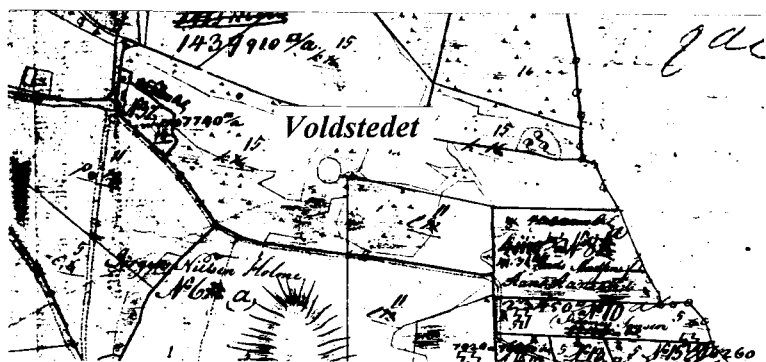
Landsbyhovedgårde.

Under arbejdet med at kortlægge gårde og huse er jeg flere gange stødt på vidnedsbyrd om fortidsminder, nogle interessante, andre mere almindelige. Specielt interessant har det været at undersøge forholdene om sognets 2 gårde som tidligere har haft landsbyhovedgårdsstatus, Hønnerup Hovgård og Holmegården i Holme ved Lunge. Om Hønnerup Hovgård er der en del trykt og dermed kendt historie, så jeg har fundet det mere spændende at undersøge, hvilken rolle Holmegården har spillet gennem årene.

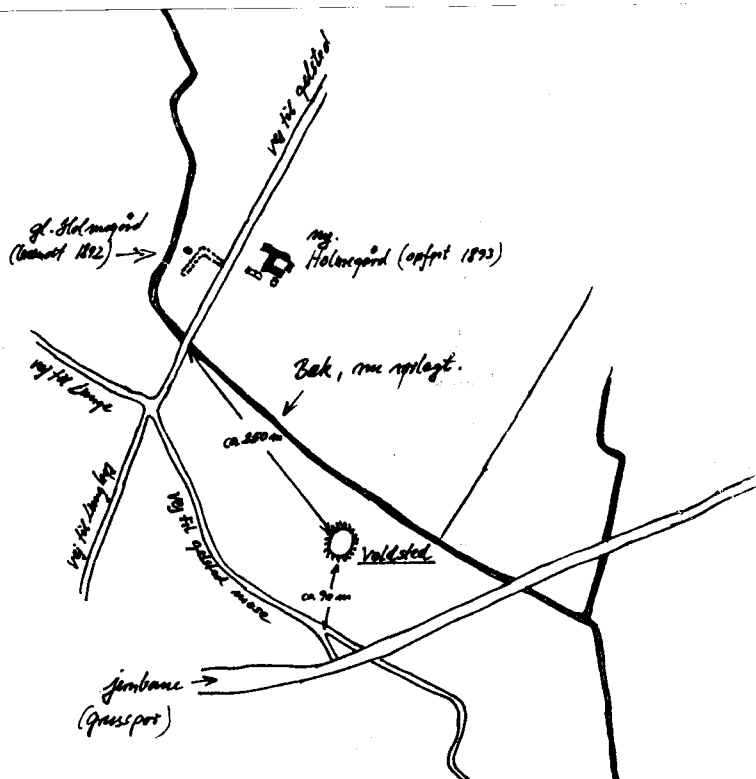

Holmegården og Holme Mølle ca. 1910.

I forbindelse med dette arbejde dukkede flere gange navnene *Wolden* og *Lerbæksholm* op. Man mener, at Holmegården var den tidligere hovedgård ved navn Lerbæksholm. Ejerne kan spores helt tilbage til 1369, hvor lensmanden på Hindsgavl, Peder Iversen Lykke blandt sit gods ejede gården. Fra 1468-74 var det Eggert Frilles husfoged på Hindsgavl, væbner Jesper Pedersen, der stod som ejer. 1529 nævnes Hans Jensen Stigsen Ulfeldt til Østrupgård som ejer. 1544 kan Jørgen Daa, ligeledes til Østrupgård skrives som ejer. Hans enke, Anna Stigsdatter Ulfeldt sælger i 1561 Lerbæksholm. Johan Norby til Stubberup ejer gården i 1590. Steen Eriksen Bille til Billesbølle stod som ejer i 1664 efterfulgt af etatsråd, Henrik Ditlev greve Holck, ligeledes til Billesbølle. Herredsfoged Gendtzner ses som ejer til 1735, hvor købmand Hans Wederkinck i Assens køber gården. Ejeren af Frederikgaves mølle, Morten Nielsen, overtog skødet i 1743. Niels Jensen, selvejergårdmand, noteres som ejer af Holmegården helt frem til 1805. Sønnen Jørgen træder til i 1840, dennes søn Niels Jørgensen fører gården videre i slægtens eje de næste 53 år til 1893. I dette år brænder Holmegården og genopføres på modsatte side af vejen mellem Gelsted og Lunghøj, nemlig bygningen, som i dag huser genbrugscenter m.m.

At der har eksisteret en gård ved navn Lerbæksholm, er der ingen tvivl om. Trap Danmark nævner dette sted i 1369, 1474, 1561, 1624 og 1648. Men samtidig nævnes stedet Holme, Holmegårdt eller Holmegård i årene 1450, 1586, 1598, 1606, 1664 samt 1844, ligeledes i Trap Danmark. En bæk med udspring i Gelsted Mose og endestation i Tybrind Vig løb tæt forbi den gamle Holmegård, hvor vandet drev en til gården hørende vandmølle. Møllen blev dog nedlagt, da flydesandet i bækken hindrede værket i dets gang. Bækken er i nyere tid lagt i dræn. På trods af adskillige års søgen i et utal af gamle protokoller i Landsarkivet er det ikke lykkedes mig at opspore ret meget om Lerbæksholm. Jeg er dog overbevist om, at Trap,s vejvisere har en høj grad af sandhed i sig, så søgningen er ikke opgivet. Arbejdet har drejet sig om at finde ud af sammenhængen mellem Lerbæksholm, Holmegården og Wolden.

Wolden.

Præsten M.G.Krag i Gelsted skriver i sin sognekrønike ca. 1850. "I nærheden af en holm i Holmegårdens østmark, kaldet Voldtoften, har i gamle dage ligget et boelsted "Volden" kaldet." En nærmere beskrivelse følger, og sluttelig gisner præsten om, at bækken ved voldstedet (og Holmegården) i ældste tider måske har været en sejlbar å, og at en eller anden viking måske lå begravet ved bækens udspring.

Min nysgerrighed fik mig til at "se nærmere på" voldstedet bag den nuværende Holmegård. Med respekt for beskyttelsen af fortidsminder har jeg i samråd med Fyns Stiftsmuseum og med tilladelse fra skiftende ejere og forpagtere gennem 15 år opsamlet over 2000 dyreknogler, keramikdele, slagger, munkestensrester, lertøjsfragmenter og metaldele m.m. på den lille ovale holm, som ikke måler mere end 25X30 m. Hver gang bondemanden har vendt jorden, har jeg især efter regn og i god stærk sol kunnet samle op imod en halv 10-liters spandfuld "vidnesbyrd" om Wolden. Det har været utrolig spændende hver gang at se, hvad spanden gemte, når fundene blev rensat af derhjemme. Ind imellem var der meget interessante ting, som bestemt har været med til at give stedet liv og yderligere skærpet min interesse for dets historie. Gennem de 15 år har jeg efterforsket alle mulige og umulige kilder for at få overblik over Woldens funktion og eventuelle historiske betydning. Mange spor er endt blindt, men det er dog lykkedes mig at få sat navne på nogle ejere og brugere og at nærme mig opklaringen af stedets alder, funktion og betydning.

Skriftlige kilder.

I Egeskov Slots arkiv nævnes: "Ett maglaugs breff aff fru *Anne Shysdatter*, salig *Jørgen Daas* ephtherleffuerske, på en gord i Wendzherritt, kallis Lerbeckshollum, ett bollig, kalles Wolden, oc ett bollig y Brendrup. Datterit 1561."

Dette brev tyder på, at her et tale om 2 forskellige steder, men nok tæt ved hinanden.

Vends Herreds Stednavne af F. Rasmussen nævner "Voldenn som et lidet bolig."

En stævningsbog 1643-46 fortæller, at fru Rigborg Brockenhuus til Nybøllegård på Sydfyn ejede "1 bol i Volden i Vends Herred" og at Jørgen Brahe til bl.a. Hvedholm efter hendes død i 1641 gjorde udlæg i hendes gods, herunder Volden.

Matriklen i 1664 har Otto Christoffer Ulfeldt som ejer af husmandsstedet, Wolden, med hartkorn 1.4.o.o. med årlig ydelse på 1 otting smør. Fæster var Jørgen Hansen.

Assens Amtsstues matrikel 1688 oplyser, at Rigsadmiral Bielche, nu grev Wedell ejer Wolden med hartkorn 1.4.o.o. nu o.7.2.2. Fæster er Niels Rasmussen.

Fynbo Landstings skøde- og panteprotokol indeholder et skøde fra 1689 fra Jeremias Spleth, forpagter på Waldemar Slot til greve Wilhelm Fridrich von Wedell, Wedellsborg, herre til Tybrind og Søndergårde på et bolig udi Hindsgavl Amt, udi Gelsted sogn beliggende, kaldet Wolden. Niels Rasmussen er fæster.

Registret til Wedellsborg fæsteprotokol har i (1715) ladefoged Anders Clausen som fæster på en 1/2 boel på Volden med hartkorn 1.0.0.0.

En jordebog fra Søndergårde fra 1717 nævner Volden, en gård på hartkorn 1.0.0.0.

I Erholm Godsarkiv findes et skøde fra 1722 fra forpagteren på Wedellsborg og Søndergårde, Hans Sørensen til grev Wedells enke, Anna Catrine Banner på Wolden. Niels Rasmussen nævnes stadig som fæster.

Ny fæster bliver i følge Wedellsborg Godsarkivs fæsteprotokol i 1728, Anders Jacobsen.

I 1741 bliver Hans Larsen fæster af det lille sted Volden med hartkorn 1.0.0.0

Morten Møller Assens (kan være mølleren i Frederiksgave) ejer Wolden med Hans Larsen som fæster i følge Strøgodsspecifikationen fra Assens Amtsstuearkiv. Nyt hartkorn 0.7.0.0.

Provst Mejer, Gelsted sender indberetning i 1755 om sognets mærkværdigheder, hvori han nævner det enlige sted Wolden.

I Birkedommerens Arkiv ses det, at Grev Wedell sælger et stykke jord og noget engmål, som ligger i Holmegårdens tofte. Det er på 8 skæpper land og har før tilhørt Woldstedet. Pris 100 rigsdaler.

I 1759 sælger grev Wedell, Wedellsborg, det lidet boelsted, kaldet Wolden i Gelsted sogn til Wilhelm Frederich Farenhorst på Bille-

skou.

Båg-Vends Herredsarkivs skøde- og panteprotokol fortæller, at i slutningen af 1761 køber ejeren af Holmegården i Gelsted, Niels Jensen det lidet boelsted, Wolden, som beboes af Hans Larsen og i jordebogen er sat til hartkorn 0.7.2.2.

Førnævnte pastor M.G. Krag kan i sin krønike berette, at Niels Jensen borttog bygningerne og lagde jorden på 4 tdr. til Holmegården. Det skulle være sket i 1761. Efter den tid er der dog stadigvæk blevet handlet jord til og fra Wolden.

Pastor Krag fortæller, at i 1816 fandt man en stridsøkse på stedet. Han har selv i midten af 1800-tallet undersøgt grunden med et 2 m langt jernspyd. Han stødte ikke på murværk, men i den østre ende var der nogle store egepæle på 26 cm i tykkelse, måske levninger af en gammel bro. Ikke langt fra voldstedet lå det nu nedrevne hus kaldet "Tyskehuset". Husets daværende ejer, Willy Hansen, fandt under gravning af en kloakledning til sit hus nogle firkantede, kraftige egeplanker. Disse dannede en firkant som en slags kælder eller lignende. Der er ingen tvivl om, at det er de samme planker, præsten Krag er stødt på.

Statsskov på voldstedet.

På et tidspunkt barslede Gelsted Borgerforenings formand Arne Rasmussen med planer om at købe en del af Holmegårdens jord med henblik på at give bedre plads til det årlige Gelstedmarked. Jeg har flere gange gjort Arne Rasmussen opmærksom på muligheden af at kombinere en eventuel udgravning af voldstedet med

Borgerforeningens planer om at lave Holmegården og dele af dens jorder til et aktivitetscenter og rekreativt område. Altsammen med det ønske at sikre Gelsteds placering på landkortet. Jeg er ikke i tvivl om, at Arne Rasmussen var på samme spor. Borgerforeningen og Ejby Kommune indgik en handel, som samtidig skulle give plads til en såkaldt bynær skov på dele af Holmegårdens jord.

Efter at have læst i avisen, at nu var statsskoven blevet plantet på en del af Holmegårdens jord, ville jeg selvfølgelig ved selvsyn se, hvordan skoven ville kunne indgå som en del af et af en evt. attraktion en udgravning af voldstedet kunne blive. Jeg troede ganske enkelt ikke mine egne øjne, da jeg kunne konstatere, at den nye skov var blevet plantet lige netop oveni fortidsmindet, som voldstedet vel må siges at være. Jeg for i blækhuset og gjorde opmærksom på "forbrydelsen" til Skov- og Naturstyrelsen, Odense Bys Museer, Nationalmuseet, Gelsted Borgerforening samt en lokal amatørarkæolog. Over 15 års arbejde så ud til i nogen grad at være spildt, ligesom jeg var en del bekymret for, at de nye træer ville ødelægge voldstedet totalt.

Skov- og Naturstyrelsen har åbenbart ikke for vane at svare på almindelige folks breve, jeg hørte aldrig et ord derfra. Til gengæld reagerede Museumsinspektør ved Odense Bys Museer, Mogens Bo Henriksen på min klage. Vi aftalte et møde, hvor han sammen med en middelalderarkæolog ville besigtige mine over 2000 opsamlede dele fra voldstedet. Mødet fandt sted, materialet blev studeret og vurderet. Det var et par overraskede museumsfolk, som ikke havde ventet en så omfattende "samling". Jeg spurgte selvfølgelig om muligheden og interessen for at grave Volden ud inden de nye træers rødder ville sætte et definitivt punktum. Mogens Bo Henriksen mente, at en prøveudgravning ville løbe op i ca. 100.000 kr og at en egentlig udgravning ville være meget bekostelig. Han mente i øvrigt ikke, at de nye træer ville skade voldstedet.

Samlingen til Hollufgård.

Med den besked var jeg klar over, at mine muligheder for at fortsætte med at overfladesamle på stedet var definitivt slut. En udgravning var ikke særlig sandsynlig, så jeg besluttede mig i januar 1998 for at aflevere alle mine "funddele" fra voldstedet i Odense Bys Museers varetægt. Metal- og trædelene ville hos mig gå i forfald og trængte til en rigtig konservering. Mit ønske og håb om, at fundene ville betyde så stor interesse for dette uudforskede fortidsminde, at en egentlig udgravning kunne komme på tale, ville forstærkes ved en aflevering. Afleveringsforretningen fandt som aftalt sted, og den blev af museet fulgt op at en afsøgning med metaldetektor.

Ældre end først antaget.

Efter en nærmere granskning af fundmaterialet har jeg fra Mogens Bo Henriksen fået følgende tilbagemelding.

"Det arkæologiske materiale viser, at der på lokaliteten har været aktiviteter allerede i *ældre romersk jernalder*. Fra denne periode forefindes et ret stort skårmateriale, tydeligvis fra bopladskar. Det kan ikke udelukkes, at dele af det store faunamateriale er fra denne tid.

Langt størstedelen af fundstoffet skal dog dateres til *middelalderen* og *eftermiddelalderlig tid*. Skår fra røde lertøjskander kan føres tilbage til 1300-tallet, men størstedelen af det øvrige lertøj stammer fra sen- og eftermiddelalderlige stjerpotter og fade. Af gråt og sort lertøj er skår af kander fra middelalderen samt hovedsageligt skår af egentligt fynsk sortgods fra eftermiddelalderlig tid. Flere skår af kander af rhinsk stentøj hører tiden fra ca. 1500 og fremefter til. Glasskår og flere jerngenstande kan ikke dateres nærmere.

Slagger, et fragment af en glimmerskiferhvæssesten og en granatglimmerkværnsten må også stamme fra middelalderen. Det samme gælder lerklining og fragmenter af tegl.

Knoglematerialet repræsenterer forskellige husdyr, og umiddelbart kan man identificere hest, ged (får), ko, svin og fjerkræ. Tænder fra gnavere ses også i materialet.

Det kan konkluderes, at anlægget må være opført som en lille tilflugtsborg eller som et voldanlæg omkring en gård i 13-1400-tallet. Muligvis er de sidste bygninger fra stedet først fjernet i 1700-tallet, men som nævnt har selve voldanlægget endnu omkring udskiftningen været synligt i terrænet. De store mængder brændt ler og ildskørnet flint fra anlæggets overflade tyder på, at der på et tidspunkt har været ildsvåde på stedet. Om også de forkullede trædele, som er fundet i højningens østlige udkant skyldes afbrænding af anlægget, kan ikke umiddelbart afgøres."

(Gengivelsen af brevet er af undertegnede lidt forkortet)

Fundliste.

Træ, heriblandt ildpåvirkede egetræsstumper. Dyreknogler. Fynsk sortgods. Brændt lerklining med aftryk af risfletning. Rødt lertøj, eftermiddelalderligt skårmateriale fra fade, stjertpottes m.m.. Stentøj. Jernalderkeramik, diverse bund- side- og randskår fra ældre romertid. Rødt lertøj, kandeskår fra middelalder, rødt lertøj stjertpotteskår. Sort lertøj fra middelalderen bl.a. kandeskår, heraf enkelte med bølget, horisontal fureornamentik. Rude- flaske- samt drikkeglasskår. Kridtpibehoved- og stilkfragmenter, sen type, ant. 1700-årene. Granatglimmerskiferkværnsten. Tegl, tagtegl, fragmenter af munkesten. En 16,1 cm lang nøgle. En 6,7 cm lang jernnøg-

le. 2 ben af jerngryder med fødder, nyere tid. Cirkulær bronze(?) og jernknop med ovefladen inddelt i 6 bladformede felter, måske pynteknap eller seletøjsbeslag, antagelig eftermiddelalderligt. Formodet støbetap af bly. 4 håndmedede søm. Et 21,3 cm langt fragment af angel og den øverste del af klingen på en tveægget, kraftig kniv eller kortsværd, klingens bredde 2,1 cm. Jernklump med ekstrem høj vægtfylde, malm ?. Profileret bronzestang med påsiddende bronzeøje, evt. fra lomueur. Fragment af hvæssesten i lys glimmerskifer samt sort, mat skifersten med sandsynlig slidflade, antagelig også hvæssesten. 4 jernslagget. Flere kasser ubearbejdede dyrekogler- og tænder, enkelte med snitspor (slagtespor). At dømme efter tænderne, er der fjerkræ, svin, hest, ko, får, ged, (også horn) samt muligvis hund/ ræv i materialet. 2 stumper af blyplomber. Fragmenteret og bøjet, tynd bronzeskive, evt. fragment af borgerkrigsmønt. 4 bronze- og tinknapper. Fragment af bronzestang med trekantet omrids- evt. del af beslag.

Knoglematerialet er sendt til Københavns Universitets Zoologiske Museum. Metalgenstandene er blevet konserveret i Odense og således sikret for eftertiden.

Tilbage er der selvfølgelig stadigvæk de historiske kilder. Der er mange spor at forfølge, så det vil jeg fortsætte med, når jeg engang skal til at nyde mit otium. De firkantede store egeplanker i voldstedets østlige side har dog alligevel gjort museumsfolkene så nysgerrige, at de i et brev til mig skriver, at de bør undersøges nærmere.

I årene fra 1761 til bygningen af jernbanen over Fyn har Gelsted sogn i lighed med andre sogne fulgt den danske samfundsudvikling på godt og ondt. Der har været opgangstider og der har været nedgangstider. Man skal helt hen til midten af 1860'erne, før der for alvor bliver vendt op og ned på de gamle rutiner.

Jernbanen.

Statsbaneanlægget over Fyn, som åbnede i 1865, gav det gamle bondesamfund en enestående mulighed for at stå på en ny udvikling. Linieføringen kom til at gå igennem Gelsted. En del jord måtte eksproprieres. Landsbyerne Lunge, Kingstrup, Hønnerup og Tårup kunne ikke længere holde trit med stationsbyen Gelsted, som voksede sig til klar dominans.

Nogen stor rolle tildelte banestyrelsen nu ikke Gelsted. Lade- og lossepladsen var ret beskedet, der blev i første omgang ikke etableret de nødvendige sidespor. Stationsbygningen var indskrænket i enhver henseende. Jernbanekørselen var da heller ikke særlig stor i begyndelsen, der kørte kun 4 tog til hver side i døgnet, og det var korte togstammer på 4-5 vogne. Stationsstanderen måtte de første mange år ene mand klare arbejdet på stationen samt passe leddene ved denne. Først, da dobbeltsporet over Fyn blev bygget og åbnet i 1912 kom der gang i togtrafikken. Varerne kunne nu transporteres via jernbanen i et hidtil uset tempo, afstanden mellem afsender og modtager blev som med et trylleslag "afkortet" betydeligt. Dobbeltsporet gjorde, at togenes antal hurtigt nåede op på 40 i døgnet, og det, for godstogenes vedkommende, med togstammer på op til 40 vogne. Den gamle station blev i 1911 erstattet af en ny moderne rødstensbygning med alle nødvendige faciliteter.

Den gamle station i Gelsted før 1911.

Blev i 1911 til ledvogterhus, da den nye stationsbygning kom i brug. Lå på hjørnet af Jernbanegade og Søndergade.

Byen udviklede sig i takt med jernbanen og den begyndende industrialisering omkring århundredskiftet, hvilket fik datidens lokalavis "Gjelsted-Posten" til at lege lidt med byens fremtid i dette causeri fra 1905 begået af en person, som underskriver sig "Per".

"1915."

Byen - Gjelsted-Lunghøj - var smykket med Flag. Langs Husrækkerne lige fra Præstegaarden til Pidskefabrikken hang Granguirlander.

Ja det kan nok være Gjelsted var voxet i de senere Aar. Hus ved Hus var som skudt frem af Jorden og dannede nu forbindelseslinie "Store-Gade" mellem Gjelsted og Lunghøj.

Ved Enden af Uhrmager Andersens Hus svingede nu en Brolagt Vej hen til den nybyggede, flotte toetages Stationsbygning, der mere end de øvrige Huse i Byen var pyntede med Flag og Grønt.

Det var også selve Indvielsesdagen for Dobbeltsporet gennem Fyen i almindelighed og for Gjelsted nye Banegaard i Særdeleshed.

Ved 10-Tiden om Formiddagen samledes Sogneraadet og Byens Honoratiores på Banegaarden. Alle i stiveste Galla (Spidskjole, hvidt Slips, hvide Handsker, Silkehat). Man ventede Toget med Landets ypperste Mænd.

Bim ! Bam ! Bim ! Bam ! gentog Klokkeren på Perronen, som om den ville gøre sig særlig vigtig af sit nye Overtræk. Den var nemlig flyttet fra den gamle Station hen til den nye, og var i den Anledning dekoreret med brun Maling.

Paa Perronen stod mange af Byens Dreng og Piger. Skolerne havde jo fri, der var Fest over det hele. "Spidserne", som nu var bleven samlede i 2. Klasses Ventesaal, traadte med Sogneraadets formand Jacobsen i Spidsen som Ordfører, ud paa Perronen, da Lokomotivet med en Række af Salonvogne langsomt kørte ind på Stationen.

Hs. Majestæt Kongen længe leve ! udbrød Købmand Andersen.

Et nidobbelt Hurra fra den forsamlede Menneskemasse var Svaret og Gjelsted Orkester, der stod opstillet i Hesteskoform, intonerede Nationalsangen.

Sogneraadets formand Jacobsen udtalte Byens og Egnens Tak for den nye Station og de forbedrede Forhold, og sluttede med et "Leve Hs. Excellence, Trafikminister Peter Sabroe ! Hurra !! (Fanfare

Trafikministeren takkede og hilste paa Forsamlingen fra Salonvognens Platform.

Stationsforstanderen gav Afgangssignal og Toget satte sig i bevægelse mod Aarup. I den bageste Kupe skimtede jeg Konsejlspræsident Borbjergs statelige Skikkelse.

Nu skulde den egentlige Fest begynde.

Paa Pladsen foran Banegaarden blæste Orkestret "Til Samling", og da man antog alle Byens Indvaanere var mødte, satte Musikken sig i Spidsen for Processionen og spillende en Pompøs March (i gamle Dage benævnt Marseillaisen) afmarcheredes i god Orden.

Lige bag ved Orkesteret gik Sogneraadet, in pleno, alle, som tidligere nævnt i Galla, derefter Stationsforstanderen med sine 3 Assisterter og 4 Portører, ligeledes alle i Uniform. Processionen sluttedes af en kolossal Mængde festklædte Damer og Herrer.

Maalet var Hotel "Lyhnes" store Sal, hvor Festmaaltidet skulle finde Sted.

Under stadig Musicering placeredes man ved det i T-form dækkede Bord.

For Midten af Bordet præsiderede Sogneraadsformand Jacobsen med Stationsforstanderen ved venstre og Sognepræsten ved højre Side.

Ved Suppen rejste Sogneraadsformanden sig, slog paa sit Glas, og da alt var bleven roligt, udbragte han korteligen et "Leve Kongen !" Hurra! (ni Gange og Fanfare).

Proprietær Mortensen udtalte Ønsket om, at Gjelsted fremdeles maatte gaa frem i Udvikling og sluttede med et "Leve for vor By" (atter Hurra og Touche).

Redaktør Hansen motiverede i pæne Ord et Leve for Stationsforstanderen, hvorfor denne takkede og foreslog en Toast for Sogneraadet, for hvilken Sogneraadsformanden paa Raadets vegne udtalte sin Tak.

Derefter rejste jeg mig og gav i en længere Tale en kortfattet Oversigt over de svundne Ti Aars Arbejde for Byens Udvikling og berørte i min Tale vor egen Presse "Gjelsted-Posten", der i tidens Løb havde voxet sig stor og blevet Dagblad, endvidere vort nye Vandværk og navnlig, som en vigtig Faktor, Byens Gasværk. Det sidste var Hovedpointet i min Tale, og jeg sluttede med et Leve for vor dygtige Gasværksbestyrer Olsen. (Hurra ! Fanfare).

Pludselig midt i Fanfaren stoppede Musikken og samtidig mærkede jeg et haardt Stød som af en Albu i den ene Side.

"Per, Du skal op", lød en Stemme.

"Nej, jeg har været oppe", svarede jeg.

"Sludder Per, Du skal skynde Dig, Klokken er straks Ni".

Jeg slog Øjnene op; det var en kedelig Afbrydelse paa Festen; alt var en Drøm, og det var min egen Rikke, der saa ublidt havde vækket mig, fordi jeg skulde op og med Ni-toget til Byen. Jeg kiggede paa Stationen, da jeg gik ind og løste Billet til Middelfart; alt var som i gamle Dage.

"Vrøvl", afbrød jeg mig selv, det hele er jo som det var i Gaar, og som det har været i mange Aar; det andet var og bliver jo kun en smuk Fremtidsdrøm.

Per."

En morsom historie, som skulle vise sig ikke at blive helt forkert. Som tidligere nævnt fik byen en ny 2-etagers stationsbygning i 1911. Adgangsvejen fra byen blev ganske rigtigt en pæn vej rundt om urmager Andersens ejendom lige overfor kroen og forbi den gamle stationsbygning, som fremover kun havde funktion af ledvogterhus. Byen fik vandværk, men dog ikke gasværk. At hovedgaden kom til at gå fra præstegården gennem byen og helt ud til Lunghøj blev faktisk også en realitet.

Den nye stationsbygning.

Bilen tog over.

Jernbanen blev virkelig nerven i det tidligere bondesamfund. Først da bilerne begyndte at blive almindelige, fik jernbanen for alvor konkurrence. Lastbilerne var på de korte distancer i sagens natur mere mobile end lokomotiverne og satte sig naturligt på en stor del af godstransporten mellem de mindre byer og de mellemliggende samfund. I centraliseringens hellige navn har Gelsted i nyere tid atter mistet sin betydning som stationsby, stedet, hvor oplandet mødtes enten for at stå på eller af toget eller modtage og aflevere gods. Mange studerende og nogle udensøgsarbejdende benytter sig da stadigvæk af muligheden for at tage toget, men selve stationsbygningen er lukket, postbudene er flyttet til centerbyen Ejby og Gelsted er reduceret til et trinbrædt. For at føje spot tilskade, har DSB lukket jernbaneoverskæringen midt gennem byen. Sikkerheden omkring overkørselerne samt udviklingens krav om kortere rejsetid og derfor højere hastigheder er begrundelsen. Tilbage står så en overskåren stationsby, som er svær at få til at hænge sammen. En omfartsvej kompenserer dog en smule for fortrædelighederne, men for mig ligner det byens "dødsstød".

"Lunghøi Piske- og Stokke Fabrik"

En anden faktor ud over jernbanen som kom til at spille en betyden- de rolle for Gelsteds udvikling, var industrieventyret "Lunghøi Piske- og Stokke Fabrik". Helt specielt enestående og usædvanligt var det, at det skulle lykkes for en tidligere fattiggårdsdreng og senere krigsinvalid, Rasmus Nielsen, og dennes søn Godtfred at opbygge Nordens største fabrikation af piske og stokke. I sin storhedstid omkring 1910 kunne fabrikken brødføde langt over 100 familier. En så stor arbejdsplads fik naturligvis stor indvirkning på Gelsteds udvikling. Fabrikken var alene årsag til, at et helt lille velfungerende sam-

fund med købmand, bager, slagter, skole og forsamlingshus samt flere foreninger kunne vokse op i de sandede Lunge Bjerger. Stationsbyen Gelsted nød i sagens natur godt af de mange arbejdere og funktionærer på fabrikken. Flere og flere handlende og håndværkere fandt basis for at slå sig ned i Gelsted, antallet af huse voksede med lynets hast som følge af Lunghøjfabrikken og jernbanens positive indvirken. Hus ved hus rummende et stadig stigende antal handlende og håndværkere og skabte således "handelsgaderne" Østergade, Nørregade (nuværende Gelstedvej) og den lange Søndergade. Hertil kom nogle spredte handels- og håndværksvirksomheder i Lunge, Lunghøj, Holme, Hønnerup, Tårup, Kingstrup samt i oplandet. Udviklingen i de 5 byer i sognet ses i folketællingerne, som i 1880 viser, at 35 % var beskæftiget i landbruget, 31 % var husmødre, 16 % *ernærede sig ved handel- og håndværk svarende til 150 personer*. 7 % blev forsørgede af det offentlige, 5 % levede af aftægt, 4 % af forskelligt samt 2 % af liberale erhverv. I alt 946 voksne mennesker og 667 børn.

Ti år senere, i 1890 så tallene sådan ud. 37 % levede af landbruget, 30 % var husmødre, 19 % *var handlende og håndværkere, nu 201 personer*. 5 % blev forsørgede af det offentlige, 5 % var på aftægt. Der var 2 % liberale og 2 %, som ernærede sig ved andet. Befolkningstallet var 1043 voksne og 619 børn.

I 1901 stiger antallet af handlende og håndværkere på bekostning af landbruget. 35 % arbejdede i landbruget (400 personer), 30 % var husmødre (340 personer), 22 % *fik deres udkomme af handel og håndværk, nemlig 248 personer*. Gruppen af andre var på 5 %, offentligt forsørgede var nu på 4 %. Antallet af aftægtsfolk var faldet til 3 %. Ligeledes 3 % (29 personer) ernærede sig af liberale erhverv. Befolkningstallet var steget til 1769 personer fordelt på 1146 voksne og 623 børn.

Handlende og håndværkere fordelte sig i 1901 således. Syersker 17, beskæftigede ved jernbanen 16, murere 16, stokkemagere 14, piskefabriksarbejdere 13, købmænd og høkere 12, piskemagere 9, smede 9, tømrere 8, skovarbejdere 7, skræddere 7, vævere 7, snedkere 7, klodsemagere 6, skomagere 6, sadelmagere 5, slagtere 5, vognmænd 5, træskomænd 4, børstenbindere 4, møllere 4, krofolk 4, håndarbejdere 3, bryggere 3, bagere 3, manufakturhandlere 3, malere 3, arbejdsmænd 3, dugmagere 3, handelsmænd 3, teglmestre og teglarbejdere 3, stenhuggere 2, mejerielever 2, møllebyggere 2, bogholdersker 2, værkførere 2, vaskekoner 2, gartnere 2. Derudover var der i sognet 1 klædefabrikant, drænsmeister, direktør, fiskehandler, kurvemager, savskærer, bødker, blikkenslager, barber & frisør, urmager, brolægger, kogekone m.m.

Aktieselskabet
R. NIELSEN

Telef. Gjelsted N° 7

PISKE OG STOKKEFABRIK LUNGHØJ
Lunghøj pr. Gjelsted den 1. Maj 1904

Factura for *Aktieselskabet Gjelsted Elektricitets v.m.*

Høder: i henhold til Formøjelsen at sende Dem Factura over de ved _____ bestilte varer, hvis Beløb De godhedsfuld vil godskrive vor Onto Anbefalende og for Fremtiden til

Deres æreue Ordres tegner.

Med særdeles Gjelteelse
Aktieselskabet R. Nielsen
Piske og Stokkefabrik Lungshøj.

Gadeparti fra Gjelsted St.

Søndergade 47

Parti fra Gjelsted St.

Nørregade før 1909.

Store arbejdspladser.

To virksomheder, som i nyere tid har været stærkt medvirkende til, at Gelsted har kunnet klare sig i konkurrencen mod centerbyerne Ejby, Nørre Aaby og Aarup, har været Gelsted Maskinfabrik og Gelsted Bygningsindustri også kaldet GB. Maskinfabrikken, som specialiserede sig i karosserier til lastbiler, beskæftigede en hel del mennesker, da den var på sit højeste. Desværre løb den ind i driftsmæssigt svære perioder og måtte sluttelig dreje nøglen for nogle år siden. Det er vel også på sin plads at nævne Fyns Jordbor, som også skaffede brød på bordet til en del mennesker, indtil ejeren valgte at sælge den ind i en fusion. Gelsted Galvano Industri er ligeledes vokset pænt gennem årene, men størst og uden sammenligning vigtigste arbejdsplads for byen og omegnen er Gelsted Bygningsindustri.

Gelsted Bygningsindustri.

Ved en familie-kom-sammen luftede Villum Kann-Rasmussen for førstelærer Ove Rasmussen i Gelsted, at han påtænkte at udbygge sin Københavnske virksomhed med en fabrik vest for Storebælt. Lærer Rasmussen så, dynamisk som han var, en mulighed for at få denne nye fabrik til Gelsted. I de sandede Lunge Bjerge var jorden ikke særlig landbrugseget, så hvorfor ikke forsøge sig med industri der. Ideen blev ikke kun til familiesnak, de fornødne aftaler kom på plads, og omkring 1960 stod fabrikken klar til den første produktion. Store sociale boligbyggerier i form af boligblokke i primært København, Århus og Odense så dagens lys i de glade 60-ere og op i 1970-erne. Fabrikken i Gelsted producerede færdigmonterede facadeelementer kaldet Velfac. Tyskland var i gang med tilsvarende byggerier og var ligeledes aftagere af facadeelementerne. Da denne produktion var på sit højeste, beskæftigede Gelsted Bygningsindustri ca. 450 personer. Som i dag foretog skiftende regeringer også dengang indgreb, som

det ene år skulle dæmpe forbruget, det næste år skulle øge forbruget. Da der overvejende var tale om socialt boligbyggeri, som staten pungede godt med penge i, betød det en i perioder uens produktion.

Efterhånden var Danmark dækket ind med disse blokbyggerier, og i 1978 gik fabrikken over til at producere ovenlysvinduer, de nu verdenskendte Velux-vinduer. Vinduet var uovertruffent, mulighederne for afsætning næsten ubegrænsede. Ikke kun hjemmemarkedet blev bearbejdet, hele verden efterspurgte dette unikke produkt. Kann-Rasmussenkoncernen udviklede sig voldsomt med fabrikker mange steder her i landet, men også flere steder i udlandet.

Tidligere direktør på Gelsted Bygningsindustri, Kristian Haugård, og hans efterfølger, Kurt M. Olsen fandt det vigtigt at ansætte lokal arbejdskraft, hvis det overhovedet var muligt. Det var et krav, at ledende medarbejdere bosatte sig i Gelsted Kommune. Sammenholdt med virksomhedens personalepolitik viste det sig at være en rigtig dygtig disposition. Man sikrede sig, at der etableredes et godt netværk med arbejderne iblandt. Når personalepolitikken, som på GB, altid har været udpræget medarbejdervendt, giver det en opbakning til virksomheden og dermed en korpsånd, som er guld værd. Det har ikke været ualmindeligt, at både mand, kone og voksne børn har arbejdet der samtidig. I dag er vel omkring halvdelen af de ca. 400 ansatte lokale.

GB har, ud over at være en god arbejdsplads, i mange sammenhænge være meget rundhåndet, hvis foreninger eller andre med projekter til gavn for lokalområdet har haft behov for hjælp. Selv har virksomheden i nyere tid startet en otiumklub for medarbejdere, som har sluttet deres aktive arbejdsliv på GB og er gået på efterløn, pension eller er stoppet af andre årsager. Her kan de så mødes og på den måde holde kontakten både til hinanden og arbejdspladsen ved lige.

Hele Kann-Rasmussen koncernen drives i dag som et fond. Øverste leder er Villum Kann-Rasmussens søn, Lars Kann-Rasmussen. Man kunne måske nok frygte, at eventyret ikke kan fortsætte i al evighed, men de seneste års udvikling tyder ikke på, at afdelingen i Gelsted er i fare for at blive saneret bort i rationaliserings hellige navn.

Fremtiden.

Selvom Gelsted gamle kommune efter kommunesammenlægningen i 1970 ikke var tiltænkt nogen særlig plads på Fynskortet, har driftige forenings- virksomheds- og forretningsfolk m.fl. alligevel forstået at holde liv i Stationsbyen, hvorimod Hønnerup, Lunge, Tårup og Kingstrup må affinde sig med en tilværelse som bosætningsområder, hvor aktiviteten, som i gammel tid, sker i landbruget. Men også i landbrug er der det seneste årti sket sammenlægning af flere gårde for at gøre de enkelte bedrifter større og dermed mere effektive. Man taler sommetider om, at nye kommunesammenlægninger kan komme på tale, at f.eks. både Ejby og Nørre Aaby Kommuner skal lægges ind under Middelfart. Det kan godt være, der kan spares penge på nogle områder gennem nye sammenlægninger, men de ansvarlige politikere må ikke glemme, hvilke problemer det kan give, når et tidligere velfungerende sogn eller ditto kommune fra dag til dag mister sin identitet. Centraliseringer behøver ikke være vejen til større lykke totalt set.

Må jeg med disse slutbemærkninger ønske Gelsted gamle Sogn al mulig succes fremover og samtidig sige tak til Ejby Kommunes Lokalhistoriske Arkiv for at få mulighed for at give dette lille, langtfra komplette historiske rids.

Søndergade før 1918.

Søndergade ca. 1907

Billedfortegnelse:

Side 3: Gelsted Østergård set fra haven

Side 8: Holmegård og Holme Mølle ca. 1910

Side 9: Udsnit af matrikelkort

Side 10: Kortskitse tegnet af Hans Jensen

Side 20: Den gamle station i Gelsted før 1911

Side 24: Gelsted Station

Side 27: Piske- og Stokkefabrik Lunghøj

**Side 28: (øverst) Søndergade 47
(nederst) Nørregade før 1909**

**Side 32: (øverst) Søndergade før 1918
(nederst) Søndergade ca. 1907**